

Пан та собака

Петро Гулак-Артемівський

(Казка)

На землю злізла ніч... Нігде ані шиширхне;
Хіба то декуди скрізь сон що-небудь пирхне,
Хоч в око стрель тобі, так темно надворі.
Уклався місяць спать, нема ані зорі,
І ледве, крадькома, яка маленька зірка
З-за хмари вигляне, неначе миш з засіка.
І небо, і земля — усе одпочива,
Все ніч під чорною запаскою хова.
Один Рябко, один, як палець, не дрімає,
Худобу панську, мов брат рідний, доглядає,
Бо дарма їсти хліб Рябко наш не любив:
Їв за п'ятьох, але те їв, що заробив.
Рябко на панському дворі не спить всю нічку.
Коли б тобі на сміх було де видно свічку.
Або в селі де на опічку
Маячив каганець.
Всі сплять, хропуть,
А деякі сопуть,
Уже і панотець,
Прилізши із хрестин, до утрені попхався...
А наш Рябко, кажу, все спатки не вкладався.
Знай, неборак, ганя то в той, то в сей куток:
То зазирне в курник, то дейко до свинок,
Спита, чи всі таки живенькі поросятка,
Індики та качки, курчатка й гусенятка;
То звідтіль навпростець
Махає до овець,
До клуні, до стіжків, до стайні, до обори;
То знов назад чимдуж, — щоб часом москалі
(А їх тогді було до хріна на селі),
Щоб москалі, мовляв, не вбрались до комори.
Не спить Рябко, та все так гавка, скавучить,
Що сучий син, коли аж в ухах не лящить,
Все дума, як би то піддобриться під пана;
Не зна ж, що не мине Рябка обрадована!

Як гав, так гав, — поки свінуло надворі;
Тоді Рябко простягсь, захріп в своїй норі.
Чому ж Рябку не спать? чи знав він, що з ним буде?
Заснув він смачно так, як сплять всі добрі люде,
Що щиро стережуть добро своїх панів...
Як ось — трус, галас, крик!.. — весь двір загомонів:
"Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. сюди Рябка кликніть!.. "
"Ось-ось я, батечки!.. Чого ви там, скажіть?"
Стриба Рябко, вертить хвостом,
Неначе помелом,
І знай, дурненький, скалить зуби
Та лиже губи.
"Уже ж, бач, — дума він, — не дурне це в дворі
Од самої тобі зорі
Всі панькаються коло мене.
Мабуть, сам пан звелів віддати Рябку печене
І, що осталося, варене,
За те, що, бач, Рябко всю божу ніч не спав
Та гавкав на весь рот, злодіїв одганяв".
"Цу-цу, Рябко" — ще раз сказав один псяюха,
Та й хап Рябка за уха!
"Кладіть Рябка", — гукнув. Аж ось і пан прибіг.
"Лупіть Рябка, — сказав, — чухрайте! ось батіг!" —
"За що?.. — спитав Рябко, а пан кричить: "Чухрайте!"
"Ой! йой! йой! йой! А пан їм каже: "Не вважайте!"
"Не буду, батечку!.. За що ж це честь така?.. "
"Не слухай, — пан кричить, — лупіть, деріть Рябка!.."
Деруть Рябка, мов пір'я,
На галас збіглась двірня.
"Що?.. як?.. за що?.. про що?... — не знає ні один.
"Пустіть!.. — кричить Рябко. — Не будь я песький син,
Коли вже вдержу більш!.. " Рябко наш хоч не бреше,
Так що ж? Явтух Рябка, знай, все по жижках чеше.
"Пустіть, швидчій, пустіть!.." — пан на весь рот гукнув
Та й з хати сам умкнув.
"Пустіть, — гукнули всі. — Рябко вже вдовольнився!.. "
"Чим, люде добрі, так оце я провинився?..
За що ж глузуєте?.. — сказав наш неборак. —
За що знущаетесь ви надо мною так?
За що?.. за що?.. " — сказав та й попустив патьоки...
Патьоки гірких сліз, узявшись за боки.

"За те, — сказав один Рябкові з наймитів, —
Щоб не колошків ти вночі своїх панів,
За те... але... щось тут... ходім, Рябко, лиш з хати,
Не дуже, бачу, рот тут можна роззявляти:
Ходім, братко, надвір". Пішли. "Се не пусте, —
Сказав Явтух Рябку, — оце тебе за те
По жижках, бра Рябко, так гарно пошмагали,
Що пан із панею сю цілу ніч не спали".
"Чи винен я сьому?... Чи ти, Явтух, здурів?"
"Гай, гай!.. — сказав Явтух. — Рябко! ти знавіснів;
Ти винен, бра Рябко, що ніччю розбрехався;
Ти ж знав, що вчора наш у карти пан програвся;
Ти ж знав:
Що хто програв,
Той чорта (не тепер на споминки!) здрімає,
Той батька рідного, роасердившись, програє;
Ти знав, кажу, Рябко, що пан не буде спати:
До чого ж гавкав ти?... нащо ж було гарчати?
Нехай би гавкав сам, а ти б уклавсь тихенько,
Забравшись в ожеред, та й спав би там гарненько.
Тепер ти бачиш сам, що мокрим він рядном
Напався на тебе — і, знай, верзе притьмом:
Що грошей вчора він проциндрив щось не трохи,
Що паню через те всю ніч кусали блохи,
Що буцім вчора він грать в карти б не сідав,
Коли б сьогоднішню був ніч хоч закуняв;
Що буцім ти, Рябко, так гавкав, як собака,
Що буцім по тобі походить ще й ломака;
Що, бачся, ти йому остив, надосолив,
І, бачся, він тебе за те й прохворостив.
А бач, Рябко, а бач!.. не гавкай, не ганяйся;
Ляж, хирний, та й мовчи і з паном не рівняйся!
Чого брехать? нехай наш пан здоровий буде:
Він сам і без собак сю панщину одбуде".
Послухав наш Рябко поради Явтуха.
"Нехай тяжка йому година та лиха, —
Сказав, — що за моє, як кажуть люди, жито
Та ще й мене і бито!
Коли моє невлад,
То я з своїм назад.
Чи баба з воза, — що ж? велика дуже вада!..

Кобилі легший віз, сьому кобила й рада".
Отак сердега наш Рябко помірковавсь,
Та й спать на цілий день і цілу ніч попхавсь;
Заснув Рябко, захріп, аж ожеред трясеться.
Рябку й не сниться, не верзеться,
Що вже москалики в коморі й на дворі —
Скрізь нишпорять, мов тут вони й господарі,
Що вовк ягнят, а тхір курчаток убирає.
Аж тут і надворі туж-туж усе світає.
"Цу-цу, Рябко!.. — тут всі, повибігавши з хат. —
Цу-цу, Рябко!.. на-на!.. " — гукнули, як на гвалт.
А наш Рябко тобі і усом не моргає,
Хоч чує, та мов спить і мов недочуває.
"Тепер-то, — дума він, — мій пан всю нічку спав,
Бо не будив його Рябко і не брехав?
Тепер-то він мені свою покаже дяку,
Тепер уже не втре мені, як вчора, маку...
Нехай цуцукають... Мене сим не зведуть,
Поки самі сюди обід не принесуть;
Та ще й тогді, не бійсь, поскачуть коло мене,
Поки візьму я в рот хоч страву, хоч печене!"
"Цу-цу!.. — сказав іще Рябкові тут Явтух. —
Цу-цу!... — задихавшись, мов з його перло дух. —
Ходім, Рябко!.. " — "Еге? Ходім!.. — Не дуже квапся,
Сам принеси сюди..." — Іди ж хутчій, не бався!.. "
"Ба, не піду, Явтух!" — "Іди, бо кличе пан!.. "
Сказав та й зашморгнув на шиї він аркан.
"Чешіть Рябка!" — гукнув. Аж тут їх щось з десяток
Вліпили з сотеньку київ Рябку в завдаток.
"Лупіть Рябка!" — кричить тут пан, як навісний;
Рябко ж наш тільки вже що теплий та живий.
Разів із шість Рябка водою одливали
І стільки ж раз його, одливши, знов шмагали,
А потім перестали.
Рябко спитать хотів, але Рябків язик
Був в роті спутаний, неначе путом з лик,
І герготав щось, як на сідалі індик.
"Постій, — сказав Явтух Рябкові, — не турбуйся,
Я правду всю скажу: ото, Рябку, шануйся,
Добра своїх панів, як ока, стережи,
Зарання спать не квапсь, в соломі не біжи,

Злодіїв одганяй та гавкай на звірюку.
Не гавкав ти, Рябко! За те ж ми, бач, в науку,
Із ласки, з милості панів,
Вліпили сотеньок із п'ять тобі київ".
"Чорт би убив твого, Явтух, з панами батька,
І дядину, і дядька
За ласку їх!.. — сказав Рябко тут наодріз. —
Нехай їм служить більш рябий в болоті біс!
Той дурень, хто дурним іде панам служити,
А більший дурень, хто їм дума угодити!
Годив Рябко їм, мов болячці й чиряку,
А що за те Рябку?
Сяку мать та таку!
А до того іще спороли батогами,
А за вислугу палюгами,
Чи гавкає Рябко, чи мовчки ніччю спить,
Все випада-таки Рябка притьмом побить.
Уже мені, бачу, чи то туди — високо,
Чи то сюди — глибоко:
Повернешся сюди — і тута гаряче,
Повернешся туди — і там-то боляче!
Хоч би я тісто вніс псяюсі із діжею,
То б він розтовк і ту над спиною моєю.
З ледачим все біда: хоч верть-круть, хоч круть-верть,
Він найде все тобі хоч в черепочку смерть".

2 декабря 1818 г.